

EGE BÖLGESİ TÜRKMEN GİYİMİ

Yazan SABİHA TANSU

BAŞLIK

İç terlik (Bot No. : 1)

Beyaz dokumadan, "çitari"den, "altıparmak" kumaştan, muhtelif malzemeden olabilir. Esas başlığın altına giyilir.

"Terlik"ın alın üstüne gelen ön kenarında, iki sıra (her sırasında 26 veya 32 adet) yirmilik "koşar" altını vardır. Yanak üzerlerinde, beş mavi boncuğun ucuna takılmış bir veya üç veya beş adet "Mahmudiye" altını bulunur. Alın üzerinde, bir "Mahmudiye" nazarlık olur. "Terlik," başın terini alır; takkeye benzer.

Keten kulağı (foto no : 2)

Buna "çuhalı keten" de denilir. Evliliğinin ilk gününde, "baş bağlama gününde", gelinin başına bu baş örtüsü sarılır.

"Keten kulağı" beyaz pamukludan el dokumasıdır. Şekli üçkendir, Sırt ortasına gelen üçken şekil, "kertmeli çuha" ile süslenmiştir.

Zigzag kesilen "çuha"nın ilk katı mavi, üste gelen ikinci katı kırmızıdır.

"Çuha"nın üstüne bir sıra pul ve boncuk işlenmiştir. Baş çevresinde dönüp kulak üzerlerine gelen iki uç kenarları, tek sıra "kertmeli çuha" ile süslüdür.

Allı yağlık (foto no : 3)

Biri al biri yeşil, iki parçadan oluşmuştur. İpektir. Alna çekilir.

Perperi (foto no : 4)

"Allı yağlık"ın üzerine takılır. Bu gümüş takının üçken şekilleri üzerinde al ve yeşil taşlar vardır.

Tomaka (foto no : 5)

Bu, evliliğin ilk gününde gelinin yanak çevresine dolanıp takılır. Gümüş-tendir, genellikle. Her iki ucundaki kancalar, "allı yağlık"ın şakaklar üzerine gelen iki yanına takılır. "Tomaka"nın çene altından geçen kısmı, kırmızı bir beze dikilmiştir.

Çaprazlama gelen yandaki "perperi" de gümüş-tendir; "allı yağlık"ın alın üstüne gelen kısmına geçirilir.

Ayrıca, başın arkasına, "allı yağlık" üzerine, "kaz ayağı" denilen gümüş bir takı daha takılır.

GİYİSİ

Könçek (foto no : 6)

Bu, bir nevî şalvardır. Beyaz pamuklu dokumadandır. Paçaları el işle süslenmiştir. "Paçalık" adı verilen işleme, mavi ve kırmızı renktedir.

"Ayaklık"ın ağ kısmı çok kısadır; bir nevî üstten "bikini"dir. Kalçalar üzerine ince dokuma uçurla bağlanır.

Göğnek (foto no : 7)

Sarı renkte, pamuklu el dokumasıdır. Etek uçları mavi ve kırmızı iğne işile dikilip katlanmıştır. Eteğin kenar uçlarında yedişer sıra pullu, dikey, 50 santim kadar uzunlukta işleme vardır.

“Göğnek”in yaka ve kol ağızları da aynı şekilde kıvrılarak işlenmiştir. Yedişer sıralık işlemler üzerinden, mavi ve kırmızı boncuklar ve püsküller sarıkar.

Göğüs kapağı (foto no : 8)

Gömleğin üzerine, göğüse konur. Al ve yeşil çuhadan hazırlanmıştır.

Göğüs altına gelen kısımda, iki bağcık vardır. Bunlar arkadan bağlanır. Boyun arkasında ise bağlantı, tek düğme ile olur.

“Göğüs kapağı”nı evli kadın kullanır; bu giyim parçası kadının göğsünü korur.

Deyre (foto no : 9)

Geline, evliliğinin ilk günü giydirilen süslü ve özel bir üçetektir. Kumaşı “altıparmak”, “çitari”, “yılan dili” gibi kumaşlardır.

Arka eteğin iki yırtmasında ve alt kenarlarda, “kertmeli” denilen bir süsleme bulunur. Sarı renkten “kertme” süsleme arasında mavi renkte üç ayrı ve abstre şekilde yılan deseni yer alır. Etek ucunda üçkenli “kertme”ler görülür.

Ön eteğin her iki parçasının iç kısımlarına, sarı “kertme”ler konmuştur. İki ön etek ucu, arkada toplanabilir.

Kolun omuz dikişi üzerinde de “kertme”ler vardır. Kol ağzı yırtmaçlıdır; içi astarlıdır.

“Deyre”lerin astarları, genellikle sarı renkten olur.

Dizge (foto no : 10)

“Dizge” arkaya gelir. Üçkendir. Mavi boncuk ve gümüş paralarla süslenmiştir. “Deyre”nin üzerine, kış üstüne bağlanır. Bu giysi parçasına “kışık”da denilir.

Ön gerge (foto no : 11)

“On gerge” bir nevî önlüktür. Zemin al yün el dokumasıdır. Mavi bezden “kertmeli” geometrik şekillerle süslenmiştir. “Kertmelerin” üstünde bir çok beyaz sedef düğme dikilidir.

“Ön gerge”, yün “bel bağı”na tutturulur.

Önlük bağı (foto no : 12)

“Önlük bağı” veya “bel bağı”, ince, 2 metre kadar uzunlukta, uçlarında renk renk yünden (veya kıldan) püsküller bulunan bir kuşaktır.

“Önlük bağı”, bel çevresinde bir kaç kez dolanır. Püsküller, arkada, her iki kalça üzerine düşürülür.

Gümüş tokalı kemer (foto no : 13)

“Bel bağı” ve “önlük” üzerine takılır. Ön kısmında yuvarlak, gümüş, iki adet toka vardır.

Soy kemeri (foto no : 14)

“Kemberbest” de denilen bu özel kuşak, göğneğin üzerine gelecek şekilde bağlanır. Üzeri deniz kabuklarıyla süslüdür.

Deniz kabuklarına “yirikli boncuk” “çılkak”, “koru boncuğu” adı verilir.

“Çılkak”larla yapılan yuvarlak motiflere “top” denilir.

“Soy kemeri”ndeki “top”ların adedi 5 veya 7’dir genellikle.

Gelin, “soy kemeri”ni 40 gün devamlı takar. Sonra da bir yıl süre ile düğün ve bayramlarda kullanır. Bu sü-

re sonunda gelecek kuşaklar için, sandığa saklar.

Fermene (foto no : 15)

Bu, kısa bir cepkendir. Mavi çuhadandır. Üzerinde renk renk bükülü yün ipliğiyle yapılmış yuvarlak motifler vardır. Çuha renkleri kırmızı, yeşil, mor da olabilir.

Kadifeden de "fermene" yapılmıştır. Üzeri simle işlenmiştir. İçi kırmızı astarlıdır.

Çorap (foto no : 16)

Beyaz yün üzerine mavi yılan motifleri örülmüştür.

Çizme (foto no : 17)

Sarı renktedir. Gelin çizmelerinin ağızları bükülü sarı yünle süslenmiştir. Çizmenin iç kısmı astarlıdır. Topuk altına "nalça" vurulmuştur.

Takılar (foto no : 18)

Kadının göğüs takıları çeşitli malzemenen olur.

Genellikle, kırmızı şeride büyük bir Ata altını takılır. Kuru karanfiller, boncuklarla (veya boncuksuz) dizilerek uzunca bir takı meydana getirilir. Karanfilli takı, kadının güzel kokması içindir.

Kozak Yaylas'nda, çam ağacından yapılmış kolyeler de vardır. Bunların şekilleri çeşitlidir. Fotoğraftaki ağaç takı, "üçleme" adile bilinmektedir.

Göğüse, Türkmen kadınları, madenî takılar da takarlar.

Esas inançlar

Türkmen kadınının giyimi ve süslemeleri inançlara göre hazırlanmıştır. Eteğinin ucundaki stilize yılan motiflerden başına takılan "tomaka"sına

kadar, giyim parçalarının geleneksel anlamları vardır.

Madenî "tomaka"nın, gelini yıldırım çarpmasından koruyacağına inanılır.

Kadının bel bağlarına bir çok tılsım takılır. Kadının şerefli, sıhhatli olması için; erkek ve kız evlât dünyaya getirmesi için, uğur takıları vardır.

Giysi eteğindeki stilize yılan motifi, Türkmen kadınının koruyucusu sayılır...

Başlıkların dili

Kadının baş bağlama şeklinden, onun evli olup olmadığı anlamını Türkmenler de çıkarırlar. Bir Yıllık, üç yıllık, beş yıllık, yedi yıllık evlilikler baş süslemeleri ve giyim kuşam şekliyle belirtilir...

Giyimi tam bir kadın, bir abideye benzer. Yürüyüşü, duruşu güçlüdür. İnanca dayanan giyimini ve süslemesini, kadın gurur ve imanla taşır.

Bayramlarda ve düğünlerde Kozak Yaylası Türkmen kadınlarının topluca görünüşleri, heyecan vericidir. Kadınlar, doğadaki tüm renkleri bir arada ve ahenk içersinde kullanmayı çok iyi bilirler. Al, kırmızı, yeşil, sarı, pembe, mor, beyaz, koyu kırmızı, turuncu bütün bu renkler bir giyimde topluca kullanılır...

Sonuç

Yukarıda, Kozak Yaylası Türkmen Gelini Giyimi'ni anlatırken, çoğu kere kesin deyimler kullandım. Örneğin, çorap için "Beyaz yün üzerine mavi yılan motifleri örülmüştür" dedim.

Tabii ki bu tarif, Kozak Yaylası'nda bulup aldığım, elimde mevcut parçaya uymaktadır. Ama Türkmen kadın çorabının sâdece böyle olabileceği anlamınız gelmez. Başka bölgelerde, baş-

ka köylerde, hattâ aynı köyün (Demircidere Köyü'nün) başka bir hânesinde yaşayan Türkmen kadınının çorapları başka renk ve desende oluşabilir pek âlâ.

Ama, yazımdaki tarif, elimde mevcut ve tamamile otantik bir giyim takımı parçasını (çorabı) aynen yansıtmaktadır; bu da kesindir.

Sonra, giyim parçalarında eski ve yeni, mecburen bir araya gelmiştir. İ-zah etmeye çalıştığım giyim parçaları, 10 yıl süre ile çalışmalar yaptığım Kozak Yaylası Türkmen köylerine aittir. Ancak, araştırmalarımla sırasında yine anladım ki, örneğin 30/40 yıl öncesi devrelerde "könçek"ler beyaz el dokumasından, yapılmış. Paçaları, el işiyle süslenirmiş. "Göğnek"lerin ise, ön kısımları ve etek uçları el işiyle bezenirmiş. Nitekim Kozak'ın Demircidere köyünde, bir nenenin sandığında, eski "göğnek" ve "könçek" örneklerine rastladım; onları alabildim.

Son 30/40 yıl içersinde ise, örneğin "könçek"ler ve "deyre"ler aynı kumaştan yapılıyor...

Yine giyim araştırmalarımla sırasında, "ayaklık"ların ve "paçalık"ların muhakkak bölgesel işlemeciliği yansıttıklarını da anladım...

"Könçek"ler, daima üstten "bikini"

gibi çok kısa ağıldır her yerde. Belini "bel bağları" ile sıkan kadın, hem görünümünde inceliği sağlamaktadır. Hem, çalışma gücünü artırmaktadır. Hem iç organlarını korumaktadır. Hem de her hangi bir ihtiyacını gidermek gerektiğinde, "bel bağları"ni hiç çözmeden "könçek"ini kolaylıkla indirebilme olanağı kazanmaktadır...

AMAÇ

Bu çalışmaları yapmaktaki amacım, geçmiş yüzyıllardaki giyim uygarlığımıza, halkımızın giyim tarihine ışık tutmaktır. Giyim parçalarını ve kullanılış şekillerini tesbit ederken, halkımıza özgü giyim ve dikiş dilini de aynı zamanda aydınlığa kavuşturmaktır.

Çalışma yaptığım Ege Bölgesi Türkmen köyleri

Ödemiş : Kayaköy.

Muğla : Kızılkaya köyü.

İzmir : Uzundere köyü, Bâdemler köyü, Bayındır.

Bergama Kozak Yaylası : Kapıkaya köyü, Demircidere köyü.

Milâs : Koruköy.

Karaova : Kumköy

KELES GİYİMİ

SABIHA TANSUĞ

BAŞLIK

Başlık (foto no : 19)

Esas başlık, yedi renk boncukla örülmüştür. Tepe ve ön kenarları tamamen boncuktur.

İç başlık, "terlik", beyaz dokuma bezdendir; takke gibidir. Kenarlarında, bir parmak eninde, boncukla örülmüş "kaş bastı" süslemeleri vardır. "Terlik", esas başlığın altına giyilir.

Başlığı, genç kızlar, resimde görüldüğü gibi giyerler.

Evlenen kadın, başlığının çevresine "yanak döven"li bir baş örtüsü bağlar. Baş örtüsü siyah dalı yazmadandır; kenarlarında firkete oyası vardır.

Yeşil iplikle örülen oyanın uçlarında top top kırmızı boncuklar görülür. Bu oyanın adına "yanak döven" denilir.

Baş serbest örtülen duvak yazma "tavşan kanı" kırmızısı üzerine renkli dallıdır. Kenarlarında "yedi dağ çiçeği" adı verilen yedi ayrı renkten örülmüş oyaları bulunur.

"Almalı" veya "aynalı" veya "alyanak" diye adlandırılan (siyah üzerine kırmızı desenli) bu yazma, başlığın etrafına katlanarak sarılır.

Ayaklık (foto no : 20)

Beyaz dokumadandır. Paça kısımları, renkli çiçek motifleriyle işlenmiştir.

Göğnek (foto no : 21)

Beyaz dokumadandır. Gömleğin önünde dört adet yuvarlak ve 7 renkli güneş motifleri vardır. Yaka ve kol ağzları 7 ayrı renkte pullu oyalarla süslenmiştir.

Ön kapağı (foto no: 22)

Siyah bez üzerine ön kısmında işlemeler vardır. Önü sedef düğmelerle iliklenir; gömlek üzerine giyilir.

Üçetek (foto no : 23)

Üçetek'in ön iki eteği, dizler üzerine gelecek kadar kısadır. Arka etek ise, yere kadar iner.

Öndeki kısa etekler, kadının rahat yürümesini sağlar.

Arka etek, kalçaya gelen yırtmaca kadar, bölgeye özgü zigzag motiflerle süslenmiştir. İki tane çam ağacı motifi vardır. Onun üzerinde, geometrik desenli ayrı bir motif görülür.

Kol ağzına ve yaka kenarlarına, ayrıca, yünle örülmüş koyu kırmızı renkten süslemeler yapılmıştır.

Göğüs önü, 3 sedef düğme ile birbirine tutturulur.

Kıstı (foto no : 24)

Koyu kırmızı bez üzerine yaka ve ön kısmı işlenmiştir. Tek bir düğme ile iliklenen "kıstı", "üçetek" üzerine giyilir; bir nevi "sutyen" vazifesi görür.

Kadının göğüslerinin sallanmasını önler.

Güdük (foto no : 25)

Siyah bezdendir. İçine iki ayrı renk astar konmuştur. Pamuklu "kapitone" yapılmıştır.

"Üçetek"deki gibi, "güdük" de işlemlerle süslüdür.

Önlük (foto no : 26)

"Önlük" veya "ön gerge", batık tekniğiyle boyanmış ve yapılmıştır; el dokuması yündendir.

İlk kez, beyaz dokunur "önlük". sonra, siyah keçi kılıle bükülmüş iplikler hazırlanır. Bu iplikler, ters taraftan yerleştirilen nohut taneleri üstüne sarılır belirli bir uzunlukta Nohut altta kalacak şekilde düğümlenir.

Sonra, siyah boya kazanına batırılıp boyanır; asılıp kurutulur. Siyah keçi kılı iplikler çözülür. Beyaz yuvarlak motifler ve bunların ortasında siyah noktalar meydana gelmiş olduğu boyadan görülür. Bu siyah noktalar, nohutların buldukları (keçi kılının korumadığı) yerlerdir.

Beni ziyaret eden Amerika'lı bir profesör, Keles önlüğünü görünce şöyle demişti: "Bu tekniğe biz ilk Orta Asya'da rastlıyoruz. Buna biz, Orta Asya tekniği diyoruz".

Elimdeki önlüğün 10 yıl önce yapıldığını tesbit ettim.

Bel şalı (foto no : 27)

"Bel şalı" yün el dokumasıdır. Bölgede yapılmıştır; siyah, beyaz, kırmızı renklerden oluşmuştur. Şal kenarları, renkli yün ipliğiyle işlenmiştir. Uçları saçaklıdır.

Püsküllü bel bağı (foto no : 28)

Yün el dokumasıdır, ucunda at kılından yapılmış yedi ayrı renkte püsküller vardır. Püsküllerin dibinde, mavi at boncukları görülür.

Yün çorap (foto no : 29)

Beyaz, siyah, kırmızı, sarı, pembe renklerden örülmüştür.

Tavşanlı papuçları (foto no : 30)

El yapısı, kırmızı deridir.

Gıdıklık (foto no : 31)

Bu takı, çarşıdan alınan boncuklarla elde ve köyde yapılır. Boncuk renkleri kırmızı, beyaz, siyah, mavi, sarı'dır.

Turalı gümüş paralar (foto no : 32)

Göğüse takılan bu paralar, "nar tanesi" denilen kırmızı boncuk aralarına sıralanmıştır.

Sonuç

Keles giyisisini, tümüyle ve uzun araştırmalar sonunda ve parçalarını tek tek toplayarak sağlayabildim.

Bâzen, tek bir parçayı elde edebilmek için Keles Yaylası'nı köy köy dolaşmak zorunda kaldım. Eksik parçayı ancak böyle bulabildim.

Bu zorluğun nedeni, eski malzemenin kaybolmasıdır. Örneğin "ayaklık" denilen don, eskisi gibi el dokumasından yapılmıyor artık. Bugünün malzemesi olan güllü pazenden yapılıyor. Gömlek de pazenden oluyor. Tavşanlı papucu yerine bugün, lâstik papuçlar giyiliyor.

Bu yüzden, eski geleneklere uygun parçaları çok aramak gerek.

Öbür taraftan yine Keles Yaylası gezilerimde, bir çok geleneksel giyim malzemesini, kadınların ve kızların gündelik yaşantılarında kullandıklarını gördüm. Hele düğünde ve bayramda, giyimler daha eksiksiz oluyor.

Geleneksel "göğnek" ve "ayaklık", yıpranan giyim malzemesi olduğundan, ancak nenelerin sandıklarında bulunabiliyor hem de bazen parçalanmış şekilde

Halen elimdeki Keles giyim ünitesi, yeni ve eski parçaların birleşmesiyle tamamlanabilmiştir.

Keles bölgesinde "üçetek"ler, genellikle düz renk el dokuması pamuklu bezdendir. Renkleri düz siyah, tavşan kanı rengi koyu kırmızı, veya nar çiçeği kırmızısıdır. "Üçetek"ler, bölgeye özgü işleme ve örme sanatıyla süslenmiştir.

"Güçük"ler, "kıstı"lar ve "ön kapak"ların renkleri yeşil, tavşan kanı kırmızısı, sarı, turuncu, al, siyah'tır.

Baş örtüleri, renkli yazmalardan yapıldığı gibi düz renk al bez üzerine yeşil süslemelerle de yapılabilir. Başlık ve baş örtülerinde dallı yazma kullanılabilir.

Bölgenin çarşıdan aldığı malzeme pul, boncuk, yazma ve Tavşanlı papucudur. Diğer tüm giyim malzemesi köyde, kadının elile yapılmaktadır; gelenek

ve görenekler bu yapıma esas olmaktadır.

Keles bölgesinde yün dokumacılığının ve el tezgâhlarının devam ettiği görülür. Hayvancılık devam etmektedir. Keles köylüleri yazın Mayıs'da hayvanlarıyla beraber 2000 metreyi aşkın dağlara göçerler. "Çanta evler'inde" yaşarlar. Ağustos sonu, Eylül başı köylerine tekrar dönerler.

Keles yaylasında araştırdığım köylerin isimleri şunlardır :

Keles kasabası.

Kocakavacık köyü.

Sorgun köyü.

Alpagut köyü.

Kıranışıklar köyü.

Harmaneli köyü.

Çaybaşı köyü.

Dışkaya köyü.

Günderet köyü.

Yağcılar köyü.

Yanıkagıl köyü.

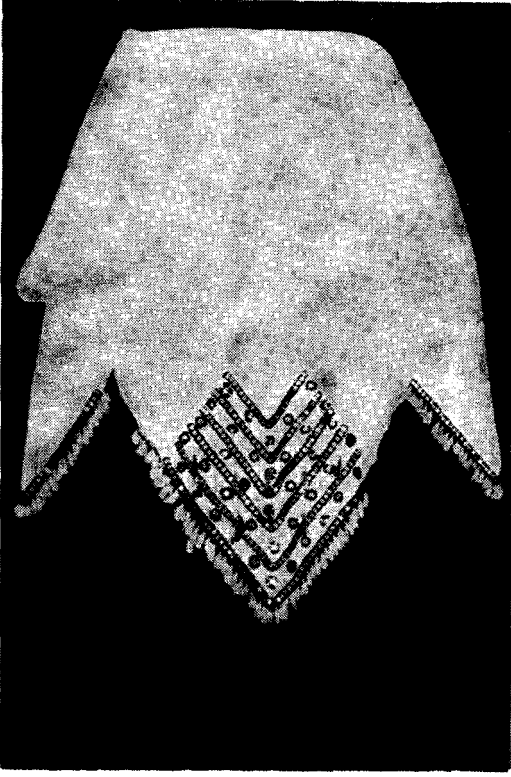

Res. 1 - a İç Terlik

Res. 1 - b Bâdemler köyü gelin başlığı ("Tomakası" yok)

Res. 1 - c Bâdemler köyü gelin başlığı ("Tomakası" eksik)

Res. 2 - a Keten kulağı

Res. 2 - b Kozak yaylası "Keten kulak"lı
"deyre"li.

Res. 2 - c Kozak yaylası "Keten kulak"lı
"deyre"li

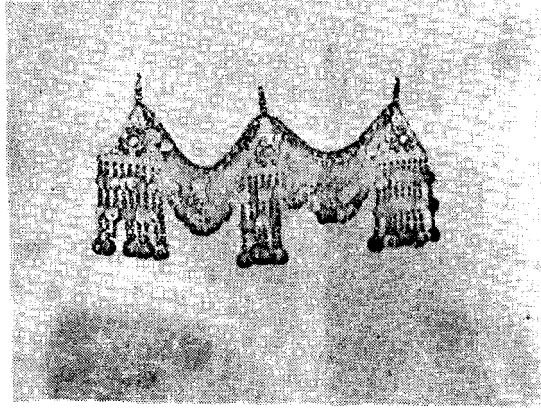
Res. 3 - a Allı yağlık

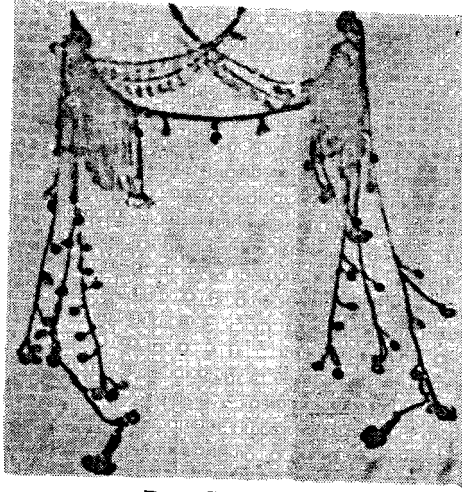
Res. 3-b Ödemiş gelin giyimi

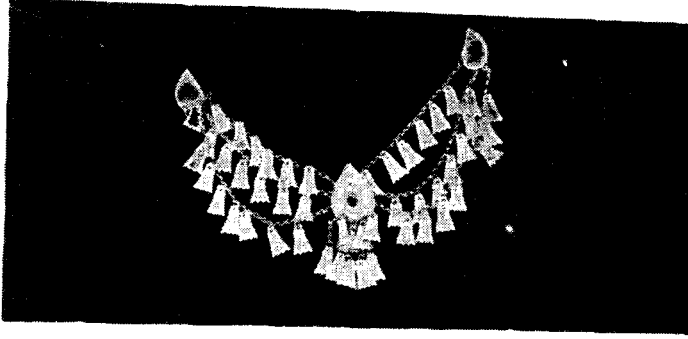
Res. 4-b Ödemiş gelin giyimi

Res. 4-a Koleksiyon

Res. 5-a Tomaka

Res. 5-b Kaz ayağı

Res. 5-c Kazak yaylası kadın başlığı üç sıra "Koşar"lı Kaş ortası Mahmudiye'li, yanaklarda 4 Mahmudiyeli, gümüş "Tomaka"lı genç kadın.

Res. 6 — Könçek (nakışlı kısmına "Paçalık denir")

Res. 7 — Göğnek

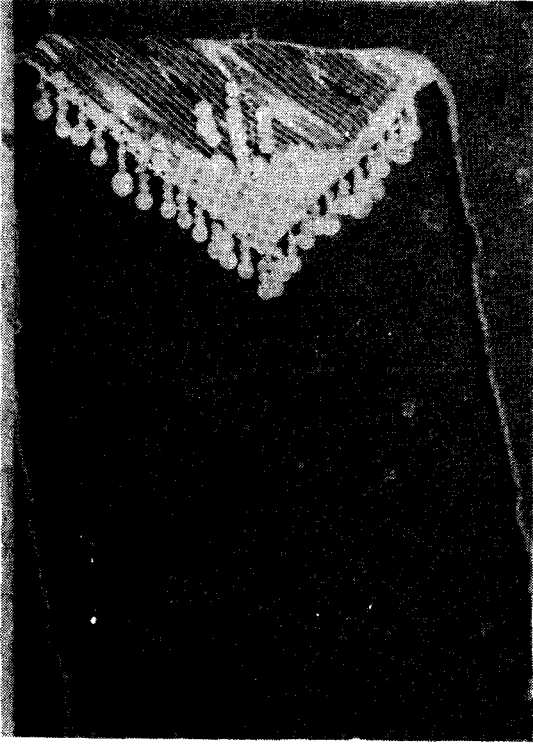
Res. 8 — Göğüs kapağı

Res. 9 - a Deyre

Res. 9 - b Kozak yaylasında "gelin cüppesi" ve "kepez başlık" (sol da.) Deyreli gelin (sağda.)

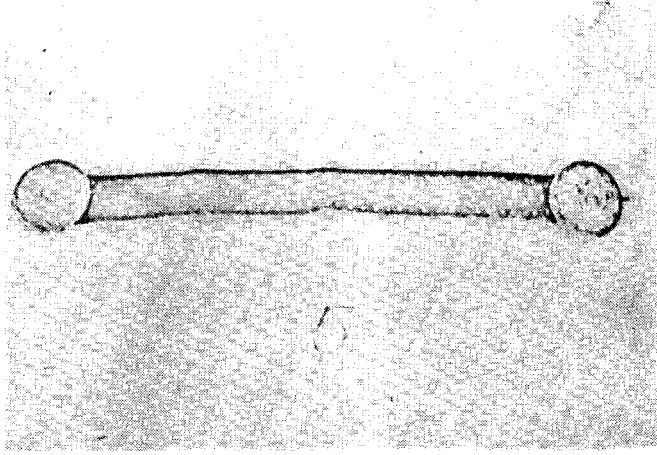
Res. 10 — Dizge

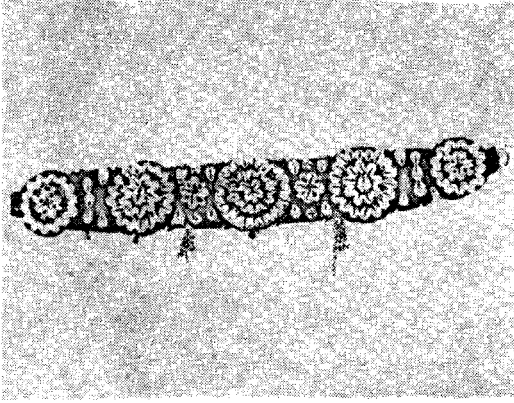
Res. 11 - a Ön gerge ve önlük bağı

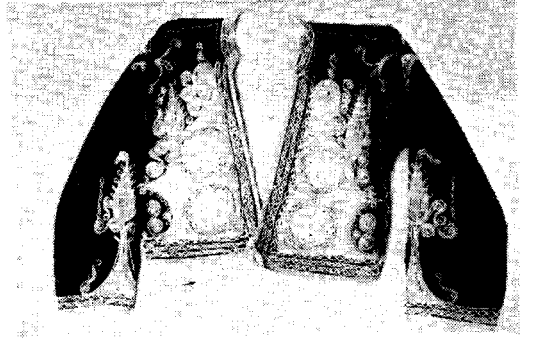
Res. 11 - b Kazak yaylası gelin giyimi

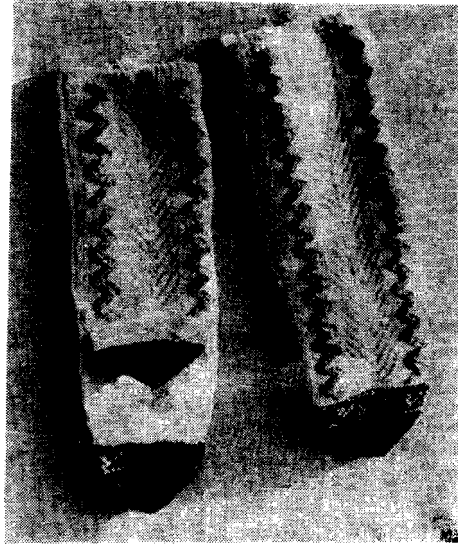
Res. 13 — Gümüş tokalı kemer

Res. 14 — Soy kemeri

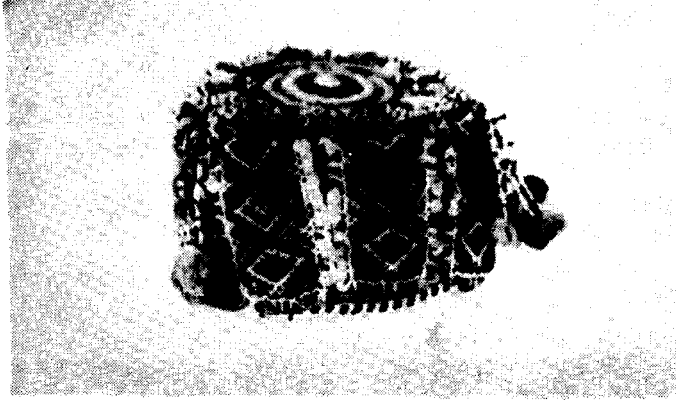
Res. 15 — Fermene

Res. 16 — Çorap

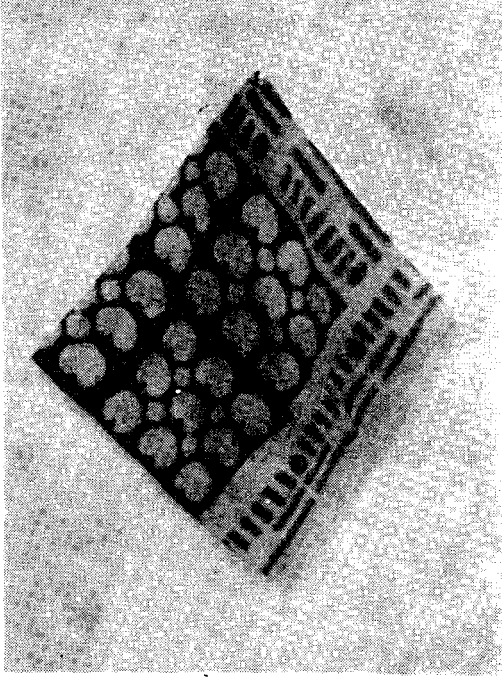
Res. 17 — Çizme

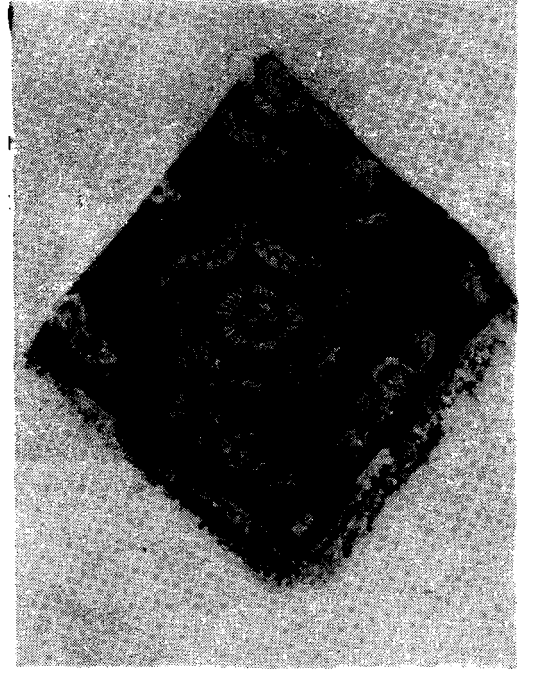
Res. 19 - a Başlık

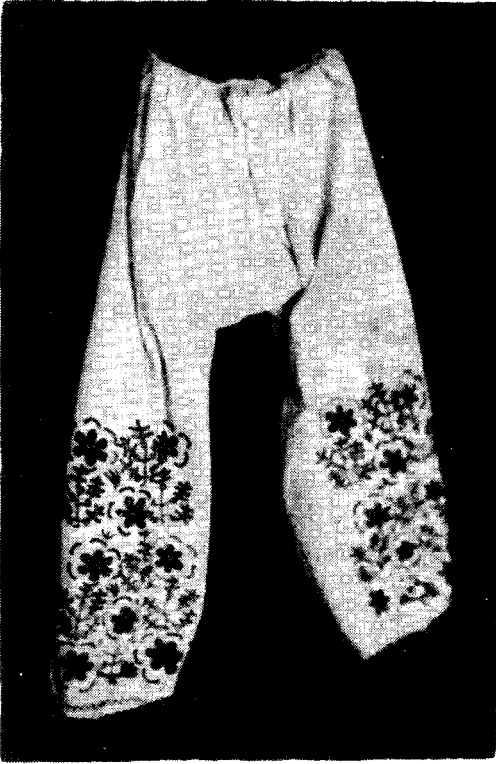
Res. 19 - b "Yanak dövenli yazma"

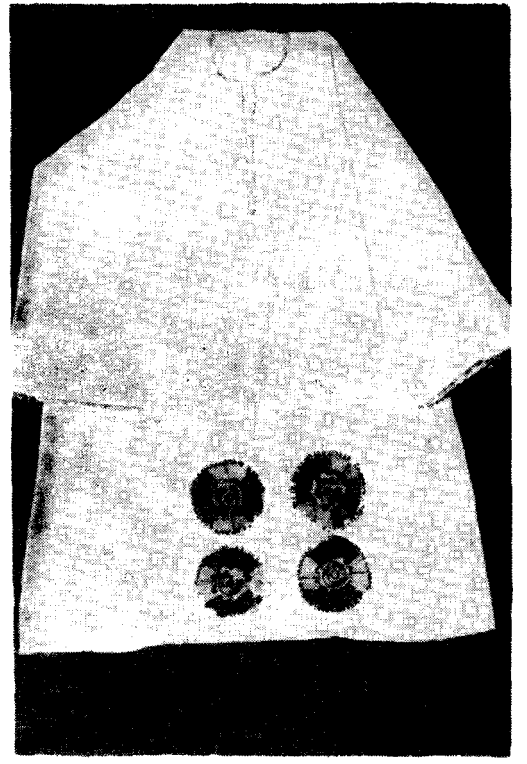
Res. 19 - c "Almalı" başlık çekisi

Res. 19 - d Gelin baş örtüsü

Res. 20 — "Ayaklık"

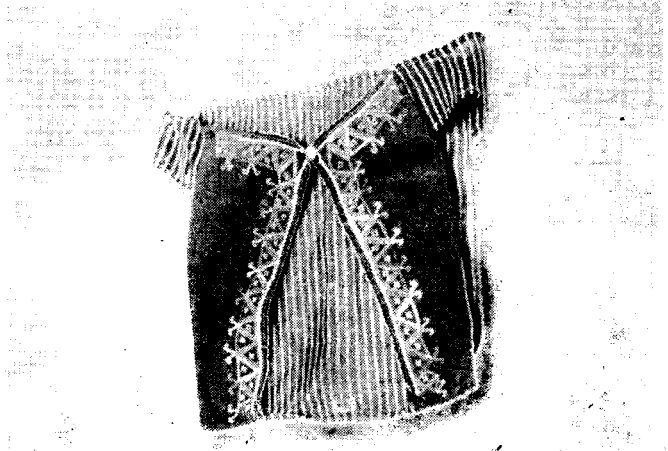
Res. 21 — "Göğnek"

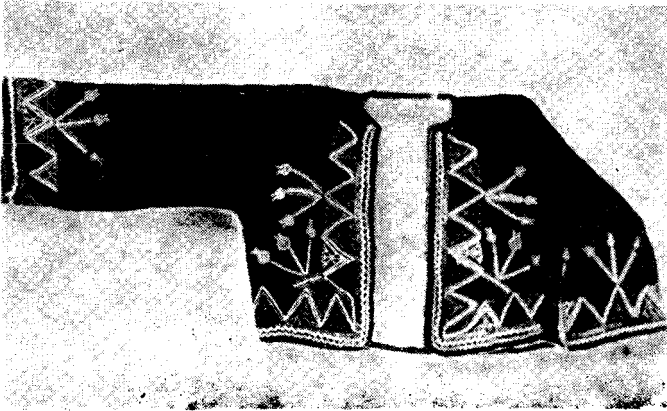
Res. 22 — "Ön kapağı"

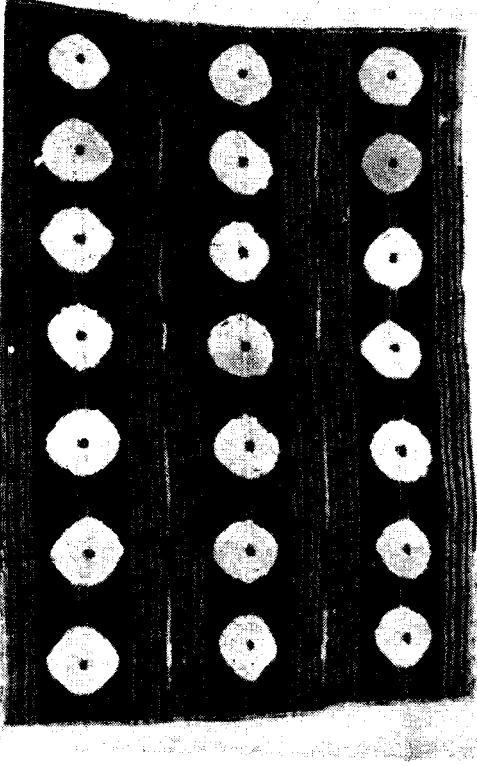
Res. 23 — "Üçetek" (arkadan)

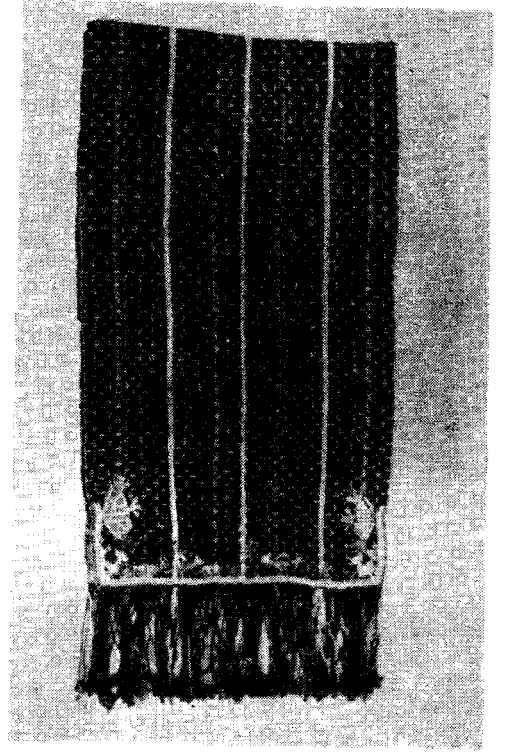
Res. 24 — "Kıstı"

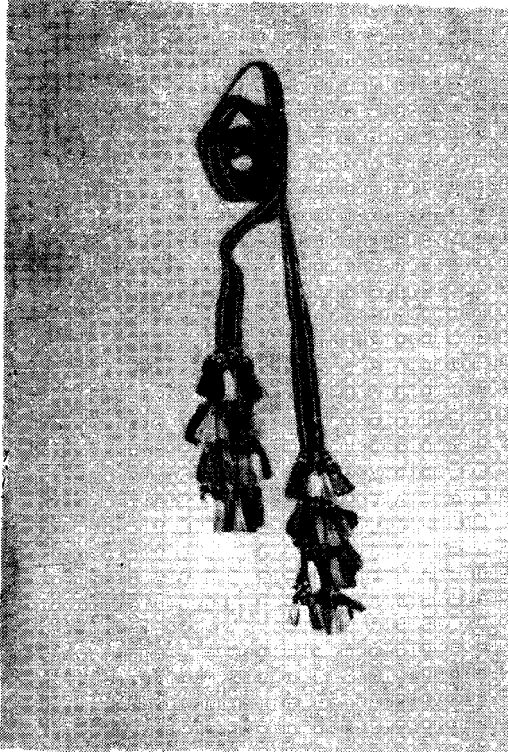
Res. 25 — "Güdük"

Res. 26 — "Önlük"

Res. 27 — "Bel şalı"

Res. 28 — "Bel bağı"

Res. 29 — "Yün çorap"

Res. 30 — Tavşanlı pabucu

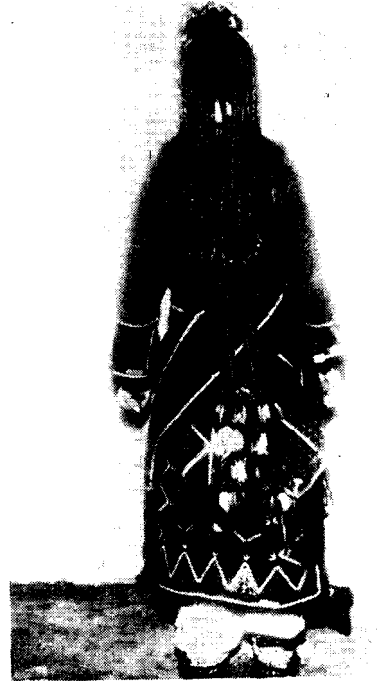
Res. 31 — "Gıdıklık"

Res. 32 — Paralı takı (nar taneli)

Res. 10

Res. 11

